

BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR

UOT 327

AVROPANIN ENERJİ SİYASƏTİNDƏ YENİ AKTOR:
TÜRKİYƏNİN YERİ VƏ ROLU

F.A.AYDINLI

Bakı Dövlət Universiteti
farida.aydinli@bsu.edu.az

Məqalədə Avropanın enerji siyasətində rol oynayan aktorlar, onların yeri və rolu, xüsusilə də Türkiyənin tranzit ölkə statusu uğrunda mübarizə qeyd edilmişdir. İlk olaraq Türkiyənin strateji mövqeyi və önəmi analiz edilmiş, Avropanın enerji təminatında açar ölkələr hesab edilən Rusiya-Türkiyə münasibətlərində enerji faktoru, mövcud və perspektiv layihələr araşdırılmış, Ukrayna böhranından sonra Türkiyənin Avropa üçün yeni və etibarlı enerji dəhlizi rolu, TANAP layihəsi üzərində çalışma aparılmışdır.

Açar sözlər: Türk axını, enerji dəhlizi, TANAP layihəsi, Mavi axın, TransBalkan boru xətti.

Giriş. Enerji daşıyıcılarından asılılıq, diversifikasiya, tranzit ölkə statusu müasir dünya siyasətində daha tez tez istifadə olunan terminlərdir. Əgər Soyuq müharibə dönməndə enerji daşıyıcıları beynəlxalq münasibətlər sistemində elə də böyük təsir göstərmirdisə, artıq bu amil dövlətlərin xarici siyasətində, strategiyalarında, təhlükəsizlik konsepsiyalarında birmənalı şəkildə öz əksini tapır. Artıq enerji daşıyıcıları nəinki dövlətlərin, regionların, ümumilikdə dünya siyasətini tənzimləyir. Təbii ki, böyük enerji rezervlərinə malik ölkələr bu aspektdən xüsusilə fərqlənir.

Avropa enerji daşıyıcılarından kifayət qədər asılı olan və bu rezervlərə sahiblik baxımından əziyyət çək regionlardan biridir. Hal hazırda Rusiya-Avropa münasibətləri, bu prizmadan Ukrayna, Türkiyə, Qafqaz regionu xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. 2006-cı ildən bəri Ukraynada gedən siyasi proseslər Rusiyanı, eləcə də Avropanı düşünməyə vadar etdi. Belə ki, 2006-cı ildə Rusiya-Ukrayna təbii qaz böhranı, eləcə də 2008-ci ildə Ukrayna vasitəsilə Avropaya gedən təbii qazın kəsilməsi, 2014-cü ildə Krımın ilhaqı Avropa üçün enerji daşıyıcıları aspektindən güclü təhdid yaratmağa başladı və bunun nəticəsi kimi Avropa İttifaqı enerji strategiyalarında ciddi dəyişikliklər edildi, diversifikasiya proseslərinə başlandı. Təbii ki, bu amil Rusiya üçün də münaqişə predmeti

olduğundan Ukraynadan yan keçməklə yeni layihələr ətrafında düşünməyə şərait yarandı və beləcə Şimal axını, Şimal axını-2, Türk axını kimi layihələr meydana çıxdı. Artıq Avropa üçün yeni tranzit mərkəzlər, Rusiya üçün isə etibarlı yollarla enerji daşıyıcılarının ixracı potensialı formalaşdı, xüsusilə də bu yolda Türkiyənin strateji mövqeyi artmağa başladı.

Türkiyənin strateji mövqeyi və önəmi. Coğrafi olaraq regiona yanaşsaq, Türkiyə Aralıq dənizini Qara dənizə bağlayan, Balkan regionunu Qafqazla və Yaxın Şərqlə birləşdirən bir körpüdür. Eyni zamanda geostrateji baxımdan nəzəriyyəçilərin Rimland adlandırdığı yerdə önəmli mövqe tutan Türkiyə 3 regionu əlaqələndirən ölkə statusundadır. Bir çox geopolitik nəzəriyyələrə sahib Helford Makkinderə görə “Şərqi Avropaya hökm edən bir dövlət Heartlandda hakim olar. Heartlandda hökm edən isə əvvəlcə “İç və ya Kənar Aypara”, ya da “Rimland”a hökm edər. Sonra da “Xarici və ya Kənar Aypara”ya, yəni bütün dünyaya hakim olar.” [1, səh 104] Türkiyə isə həm Rimland zonasında, həm də Avropanın şərqində önəmli geostrateji mövqeyə sahibdir. Sanki dünyada gedən son proseslərin mərkəzində məhz Türkiyə dayanır.

II dünya müharibəsindən sonra iki qütblü sistemin formalaşması SSRİ-nin qarşısında bufer zona hesab edilən Türkiyənin rolunu daha da möhkəmləndirmişdir. Belə ki, 1952-ci ildə NATO-ya qəbul edilməsi ilə SSRİ-yə qarşı güclü dayaq nöqtəsi yaradılmışdır və təsadüfi deyildir ki, NATO-nun tək müsəlman ölkəsi məhz Türkiyədir. SSRİ-nin dağılması, Soyuq müharibənin bitməsindən sonra belə Türkiyənin geosiyasi mövqeyi dəyişməmişdir. Xüsusilə Rusiya ilə münasibətlər aspektindən Türkiyə Avropa üçün açar ölkə hesab edilir.

Türkiyə həmçinin ərəb ölkələri ilə, türk dünyası ölkələri ilə, güclənməkdə olan Çin, Hindistan, Yaponiya kimi ölkələrlə yaxın siyasi, iqtisadi münasibətlər içərisində olması onun müəyyən müddətdən sonra böyük güc olmasına şərait yaradacaqdır. Və bunu düzgün analiz edən Avropa, ABŞ rəsmiləri Türkiyə ilə münasibətləri sıx həyata keçirməklə bərabər daima bu ölkəni nəzarətdə, təzyiqlə altında saxlamağa çalışırlar. Digər önəmli məqam isə ondan ibarətdir ki, Rudolf Çellen və Haushoferə görə bir ölkə digər ölkələrə möhtac olmadan yaşaya bilməsi üçün ehtiyaclarını özü istehsal etməlidir ki, enerji amilini nəzərə almasaq, Türkiyə geostrateji mövqeyi, geniş iqtisadi imkanları hesabına bunun öhdəsindən tamamilə gələ bilər. Bunun nəticəsidir ki, 2003-cü ildən bəri dünyada baş verən iqtisadi böhranlar, demək olar ki, Türkiyəyə öz təsirini çox cüzi bildirir.

Türkiyə də öz növbəsində Avropa, ABŞ, Rusiya ilə qarşılıqlı münasibətlərdə geosiyasi mövqeyindən istifadə etməyi bacarır. Xüsusilə enerji amili, son dönmə ABŞ-ın Türkiyəyə qarşı ciddi siyasi təzyiqləri, lirənin dollar qarşısında dayanmadan ucuzlaşması onun Avropa regionu ölkələri və Rusiya ilə yaxınlaşmasına səbəb oldu. Bu amil özünü enerji məsələlərində daha qabarıq şəkildə biruzə verir. Enerji daşıyıcıları uğrunda mübarizənin gətirdiyi bir zamanda böyük regional dəhliz statusunu əldə etməyə çalışan Türkiyə bu yolda Rusiya ilə, Azərbaycan ilə ciddi layihələr həyata keçirir və bu layihələr

Türkiyənin milli təhlükəsizliyi, iqtisadiyyatı və siyasi gedişləri baxımından olduqca uğurlu gələcək vəd edir.

Rusiya-Türkiyə münasibətlərində enerji faktoru. Rusiya və Türkiyə münasibətləri bir neçə aspektdən inkişaf mərhələsindədir, xüsusilə də enerji daşıyıcılarının, daha dəqiq desək, təbii qaz ticarəti bu ölkələrin bir birinə yaxınlaşmasını daha da sürətləndirmişdir. Hal hazırda Türkiyənin enerji tələbatının 30%-dən artıq bir hissəsi təbii qaz hesabına ödənilir. Nəzərə alsaq ki, dünya təbii qaz ehtiyatlarının 66%-i Türkiyəni əhatə edən ölkələrdə cəmləşib, o zaman bu faktor onun geostrateji önəmini daha da artırır.

Rusiyadan əldə olunan təbii qaz xətlərini analiz edək:

- **TransBalkan (Qərb) qaz kəməri** - 1984-cü ildə Türkiyə və keçmiş SSRİ arasında hökumətlərarası təbii qaz ixracı ilə bağlı razılaşma əldə edilmişdir. Bolqarıstan sərhəddindən keçərək Ankaraya uzanan xəttin uzunluğu 845 km-dir. 1987-ci ildən etibarən təbii qaz idxalına başlanılmış, 1993-cü ildə illik 6 mlrd m³ olmaqla sonradan kəmərin illik ötürücülük qabiliyyəti 14 mlrd m³-ə çatdırılmışdır. Hal hazırda bu kəmərlə vasitəsilə illik 4 mlrd m³ BOTAŞ, 10 mlrd m³ özəl sektor tərəfindən ölkəyə idxal edilməkdədir. (Bu xətt vasitəsilə indiyədək 390 mlrd m³-ə yaxın qaz idxal edilmişdir.) Bolqarıstandan keçən bu xəttin Türk axını layihəsi istifadəyə verildikdən sonra bu istiqamətə yönəldiləcəyi açıqlanmışdır.
- **Mavi axın** - 1997-ci ildə BOTAŞ və Gazexport arasında illik 16 mlrd m³ həcmdə təbii qazın ötürülməsini nəzərdə tutan anlaşma imzalanmışdır. Qara dənizi keçərək ümumi uzunluğu 1261 km, maliyyə dəyəri 3.5 mlrd dollar olan 3 bölümdən ibarət boru xətti 2003-cü ildə tamamilə fəaliyyətə başlamış, 2005-ci ildə rəsmi açılış mərasimi olmuşdur.
- **Türk axını** – Cənub axını (South stream) layihəsinin iflasa uğraması ilə bu layihənin ilk detalları 2014-cü ilin dekabr ayında Rusiya Federasiyasının prezidenti Vladimir Putinin Türkiyəyə səfəri sırasında ortaya çıxmışdır. İlk öncə layihənin ümumi tutumu 63 mlrd m³ olan 4 xətdən ibarət olması planlaşdırılmışdır. Razılaşmalar sonrasında layihənin inşası 2015-ci ilin may ayında başlamışdır. Lakin noyabrda ölkələr arasında yaşanan “Təyyarə böhranı” səbəbilə layihə dayandırılrsa da, 2016-cı ilin oktyabr ayında İstanbulda keçirilən 23-cü Dünya Enerji Konqresi çərçivəsində yenidən aktuallaşmışdır [2]. 2017-ci ilin yanvar ayında Vladimir Putin razılaşmanın təsdiqlənməsi üçün qanun layihəsinə imza atdı və Rusiya Duması tərəfindən ratifikasiya edilən razılaşmanın şərtlərinə uyğun olaraq Türk axını layihəsi hər biri 15.75 mlrd m³ olmaqla 2 boru xəttindən ibarət olmalı, ilk xəttin Türkiyəyə, ikinci xəttin isə bütün təminatlar əldə edildikdən sonra Avropaya ixrac edilməsi nəzərdə tutulmuşdur [3]. 2018-ci ilin aprelində ilk xətt üzrə, 19 noyabr tarixində isə hər iki xətt üzrə dənizdən keçən hissəsində boru xəttinin döşənməsi prosesi tamamlanmışdır. Ümumilikdə 1100 km (930 km dəniz hissəsində, 180 km quru hissədə) uzunluğa malik boru

xəttinin çəkilişinə ayrılan maliyyə xərci təxminən 7-8 mlrd dollardır. [4] Bu xəttin çəkilişi “S lay” metodu ilə dünyanın ən böyük inşaat gəmisini sayılan (uzunluğu 477 metrdir) Pioneering Spirit tərəfindən həyata keçirilir və layihənin 2019-cu ilin sonu üçün tam hazır vəziyyətə gətirilməsi planlaşdırılır [5]. Eyni zamandan Rusiyanın Gazprom şirkəti 2018-ci ilin noyabr ayında Türk axını layihəsinin 2-ci xətti vasitəsilə Avropanın hansı ölkələrinə ixrac edəcəyini bildirmişdir və bu ölkələrdə gərəkli işlərin başladığını açıqlamışdır. Belə ki, rus qazı 2020-ci ildə Bolqarıstan və Serbiya, 2021-ci ildə Macarıstan, 2022-ci ildən isə Slovakiyaya ixrac ediləcəkdir. Cənub axını layihəsi çərçivəsində Bolqarıstandan tranzit kimi istifadə etməyə çalışan Rusiya özünə qarşı həyata keçirilən sanksiyalarda Avropa İttifaqı ilə birgə çıxış edən bu ölkəni Türk axını layihəsi ilə artıq asılı ölkə halına gətirmişdir. Əgər 2014-cü ilə qədər Rusiya üçün Ukraynanı əvəz edəcək açar ölkə, həyati məkan Bolqarıstan hesab edilirdisə, artıq bugün Türkiyə bu rola yiyələnib. Layihə nəinki Rusiya-Türkiyə münasibətləri aspektindən, eləcə də Şərqi Avropaya nəzarət, Avropa İttifaqı ölkələri ilə əlaqələr, edilən sanksiyalar sonrasında Türkiyə-Yunanıstan münasibətləri baxımından da önəmlidir. Artıq layihə nəticəsində Türkiyə enerji sahəsində regional aktor hesab edilməlidir.

Rusiya Avropaya nəql etdiyi təbii qazın 40%-ni Ukrayna üzərindən reallaşdırır. Türkiyə isə hal hazırda idxal etdiyi təbii qazın 52%-ni, yəni 28.69 mlrd m³ miqdarını Rusiyadan almaqdadır. [6]

Türkiyənin 2017-ci ildə təbii qaz idxal etdiyi ölkələr (mlrd m³)

Rusiya	İran	Azərbaycan	Əl-Cəzayir	Nigeriya	LNG	Ümumi
28,69	9,251	6,544	4,617	2,08	4,068	55,250
51,93%	16,74%	11,84%	8,36%	3,76%	7,36%	100,00%

Türk axını layihəsinin reallaşarsa, Türkiyə idxal etdiyi rus qazı birbaşa Rusiyadan əldə edəcəkdir. Bu isə Türkiyəyə digər tranzit ölkələrin aradan qaldırılması ilə risklərdən uzaqlaşma, eyni zamanda tranzit xərclərinin aşağı düşməsi ilə əlaqədar təbii qazın qiymətində mümkün endirim üstünlüyü qazandıra bilər. Həmçinin 2020-ci ilə kimi Azərbaycan, Yaxın Şərq ölkələri və Rusiyadan Avropaya gedən enerji marşrutları Türkiyədə cəmləşməlidir.

Avropa üçün yeni və etibarlı enerji dəhlizi. 2013-cü ildə Ukraynada başlayan vətəndaş müharibəsi və davamında Kırımda həyata keçirilən müdaxilə Qərbi dünyası ilə Rusiya arasında münasibətlərdə yeni bir dövrün başlamasına səbəb olmuşdur.

Avropa regionu müasir dövrdə ən çox enerji ehtiyacları olan və enerji istehlak edən regionlardan biridir. BP şirkətinin hər il açıqladığı statistik məlumatlara əsasən Avropa regionu üzrə illik qaz ehtiyacı 531.7 mlrd m³-dir və digər önəmli məqam ondan ibarətdir ki, bu regionda təbii qaz ehtiyatı ümumilikdə 3 trln m³-dir. [7] Ukraynada baş verən siyasi münaqişələrdən sonra artıq Avropanın daxili siyasətində enerji daşıyıcıları ilə bağlı bir qorxu yaran-

mışdır ki, bu məqam da öz əksini məhz qəbul edilən enerji strategiyalarında tapdı. Bu strategiyaların əsas məqsədi enerji mənbələrinin, tranzit ölkələrinin diversifikasiya edilməsidir. Rusiya da bu məsələdə maraqlı tərəfdir, çünki Ukraynada baş verən hadisələr onun enerji bazarına ciddi təsir edir. Buradan belə qənaətə gəlmək mümkündür ki, Rusiya Avropa kimi böyük enerjiyə ehtiyac bazarı əldən vermək istəmir, eyni zamanda enerji daşıyıcılarından siyasi rıçaq kimi istifadə edir, həmçinin Avropa üçün ona lazım olan enerjini təmin edə biləcək Rusiyaya alternativ mənbə hələ ki, yoxdur. O zaman Avropa və Rusiya bu münasibətləri yüksək səviyyədə saxlamaq, hər iki tərəfin maraqlarını təmin etmək üçün etibarlı tranzit ölkə tapmalıdır ki, bu ölkə də Türkiyə ola bilər. Təbii ki, burada bir neçə amil var, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi Türkiyənin güclü geostrateji mövqeyi, illərdir bir çox təşkilatlar çərçivəsində, dünyada gedən proseslərə müdaxiləsi ilə öz etibarlı tərəfdaşlığını təsdiqləməsi, sabitliyi və s

Türkiyə artıq icra olunan layihələrlə birgə Avropa üçün böyük bir “enerji hub”na çevrilib. Ehtimal olunur ki, 2030-cu ildə türkiyənin təbii qaza olan ehtiyacı 75 mlrd m³ olacaqdır və 100 mlrd m³ təbii qazın Avropaya ötürülməsi üçün infrastruktur formalaşacaqdır. [8] Türk axını layihəsi ilə bərabər artıq yekunlaşan TANAP layihəsi ilə Avropanın enerji təminatında Rusiyanın payı azala bilər. Bəs TANAP layihəsi regionun enerji mənzərəsinə necə təsir edəcək?

Ehtiyacı olduğu təbii qazın, demək olar ki, tamamını idxal hesabına əldə etdiyi üçün davamlı və qiymət baxımından uyğun olması Türkiyə üçün önəmli amildir. 4 mərhələdən ibarət olan TANAP layihəsi Türkiyə üçün bir sıra üstünlüklər vəd edir. Bunlar ucuz qiymətə təbii qazın alışı, iqtisadiyyata ortalama 3 mlrd dollar qənaət, ümumilikdə 50 mlrd dollara yaxın qazanc, digər enerji mənbələrindən asılılığın qismən aradan qaldırılması və s. [9] Nəzərə alsaq ki, Türkiyənin təbii qaz idxalı ilə bağlı müqavilələrinin bir çoxu 2021-2026-cı illərdə bitir, o zaman TANAP bu aspektdən də uğurlu layihə kimi səciyyələndirilməlidir. Layihə çərçivəsində 2012-ci ilin 26 iyun tarixində Türkiyə və Azərbaycan hökumətlərarası razılaşma əldə olunub və bununla da layihənin hüquqi bazası müəyyənləşib. 2014-cü ilin 26 may tarixində isə razılaşma dəyişdirilərək yenidən qəbul edildi və 10.09.2014-cü il tarixində Türkiyə parlamenti tərəfindən təsdiqləndi. Xatırladaq ki, Cənub Qaz Dəhlizinin rəsmi açılışı bu il mayın 29-da Səngəçal terminalında keçirilib. İyunun 12-də isə Türkiyənin Əskişəhər şəhərində TANAP qaz kəməri istifadəyə verilib. TANAP boru kəməri ilə təbii qazı nəqli dekabrın sonuna kimi 1 milyard kubmetrə çatacaq. TANAP-la 2019-cu il ərzində 2 milyard kubmetr, 2020-ci ildə 4 milyard kubmetr və 2021-ci ildə isə 6 milyard kubmetr Azərbaycan təbii qazı Türkiyəyə nəql ediləcək. TANAP ilə Azərbaycan təbii qazının 2020-ci ildə Avropaya çatdırılması nəzərdə tutulur.

TANAP layihəsi 4 hissədən ibarətdir: “Şahdəniz” layihəsinin 2-ci fazasının istifadəyə verilməsi, Cənubi Qafqaz Qaz Kəmərinin genişləndirilməsi, TANAP və TANAP layihələrinin reallaşdırılması. Layihə üzrə kapital xərcləri 8

milyard dollardır və indiyədək 5,7 milyard dollar xərclənib. Boru kəmərinin ilkin ötürücülük qabiliyyəti 16 milyard kubmetrdir və sonradan bu həcm 31 milyard kubmetrədək artırılması nəzərdə tutulur. [10] TAP layihəsi üzrə işlərin - mühəndis, təchizat və tikinti işləri də daxil olmaqla təxminən 82 faizi icra olunub. Layihə üzrə kapital xərcləri 4,5 milyard avrodur və bu vaxtadək 3,2 milyard avro sərf olunub. Boru kəməri Avropanın üç ölkəsinin ərazisindən – Yunanıstan, Albaniya və İtaliyadan keçir. Boru kəmərinin ilkin ötürücülük qabiliyyəti ildə 10 milyard kubmetr olacaq və bu həcm gələcəkdə 20 milyard kubmetrədək artırılması nəzərdə tutulub. [11] Artıq 2018-ci ilin noyabr ayında TANAP Yunanıstan və Albaniya üzərindən İtaliyaya qədər uzanan Trans Adriatik Boru (TAP) xətti ilə birləşdirilib. Cənub Qaz Dəhlizi fonunda həyata keçirilən TANAP və TAP layihələri mövud qiymətlərlə Azərbaycana 150 milyard dollar xeyir gətirəcəkdir. Bu layihələrlə qaz hasilatı 50 mlrd m³-ə çatdırılması gözlənilir. Bundan başqa bu layihəyə Türkmənistanın, gələcəkdə geniş təbii qaz ehtiyatlarına sahib İranın qoşulması ilə TANAP vasitəsilə Avropaya 30 mlrd m³-dan çox təbii qazın verilməsi mümkündür.

Nəticə. 2019-cu ildən etibarən Türkiyə ərazisində və Türkiyənin iştirakı ilə reallaşan layihələr istər Avropa İttifaqı, istərsə də Rusiya Federasiyası aspektindən önəm kəsb edir. Bu məsələyə sadəcə ölkələrin enerji ehtiyaclarını təmin etmək baxımından yanaşmaq düzgün deyil. Eyni zamanda Soyuq müharibədən sonra Rusiyanın Avropaya gizli hücumu kimi də qiymətləndirilməlidir. Artıq Avropaya giriş hesab edilən Ukrayna məsələsi Rusiya nəzarətindədir, Türkiyə ilə güclü iş birliyi qurulmuşdur, hətta zamanla iki ölkə arasında münasibətlərin gərginləşməsinə çalışan siyasi aktorlar belə buna nail ola bilməmiş, bu münasibətlər daha da güclənmə yolunu seçmişdir. Buradan belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, Avropanın enerji təminatında güclü Rusiya-Türkiyə-Azərbaycan İttifaqı qurulmuşdur. Təbii faktıdır ki, Avropa diversifikasiya etmək niyyətindədir, sadəcə Rusiya siyasəti nəticəsində bu şaxələndirmə onun tərəfdaşları ilə baş verir və dolay yolla yenidən Rusiya Avropa regionunu təzyiqlik altında saxlamaq siyasətini yeridir, sadəcə olaraq digər vasitələrlə. Burada digər amil Yunanıstanla bağlıdır. Ciddi maliyyə sanksiyalarından sonra böhrandan çıxma bilməyən bu ölkə artıq Türkiyə vasitəsilə Avropa üçün güclü bir “hab” ola bilər. Tranzit ölkə olma imkanına sahib Yunanıstana Türk axını, TANAP və s kimi layihələrin reallaşması, istər maliyyə baxımından, istərsə də siyasi baxımdan olduqca müsbət təsir göstərəcəkdir. Artıq dünya siyasətində güclü bloklar formalaşmağa başlayır ki, bunlardan biri də Rusiya-Türkiyə enerji blokudur. Məhz bu prosesləri Rusiyanın iqtisadi böhrandan sonra güclənərək əks həmlə ilə Avropaya enerji hücumu kimi dəyərləndirmək lazımdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Ahmet Davutoglu, “Stratejik Derinlik, Türkiyenin uluslararası konumu”, İstanbul, Küre Yayım, 2013.
2. Türk Akımı'nda İmzalar Atıldı, <http://www.enerjiatlasi.com/haber/turk-akimi-imzalar-atildi>
3. Putin'den Türk Akımı'na onay, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/putinden-turk-akimina-onay>

4. Türk Akımı doğalgaz boru hattı,
<https://tr.sputniknews.com/infografik/201811201036245122-turk-akimi-dogalgaz-gazprom-rusya-turkiye/>, istinad tarixi: 11.11.2019
5. Gas exports to Turkey and southern and southeastern Europe, <https://www.gazprom.com/>,
<http://www.gazprom.com/projects/turk-stream/> istinad tarixi: 18.12.2019
6. PJSC Gazprom Annual Report 2017,
<http://www.gazprom.com/f/posts/60/709300/gazprom-annual-report-2017-eng.pdf>
7. BP Statistical Review of World Energy 2018,
<https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf>
8. Turkey in the Geopolitics of Natural Gas,
https://www.hks.harvard.edu/sites/default/files/centers/mrcbg/files/66_final.pdf
9. Türkiye'nin Enerji Politikasında TANAP Ve Türk Akımı,
<http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-69-20170327281364.pdf>
10. Trans-Anadolu Təbii Qaz Boru Kəməri (TANAP), <http://www.socarmidstream.az/>,
<http://www.socarmidstream.az/az/project/tanap/#partners>. istinad tarixi: 19.12.2019
11. SOCAR rəsmisi: TANAP və TAP boru kəmərlərinin birləşdirilməsi fiziki prosesdir,
<https://azertag.az>,
https://azertag.az/xeber/SOCAR_resmisi_TANAP_ve_TAP_boru_kemerlerinin_birlesdiril_mesi_fiziki_prosesdir-1217014, istinad tarixi: 15.11.2019

НОВЫЙ АКТЕР В ЕВРОПЕЙСКОЙ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКЕ: МЕСТО И РОЛЬ ТУРЦИИ

Ф.А.АЙДЫНЛЫ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются факторы, играющие роль в энергетической политике Европы, их положение и роль, и в особенности борьба за государственный транзитный статус Турции. Прежде всего, были проанализированы стратегическое положение и важность Турции, исследованы энергетические факторы, текущие и перспективные проекты в Российско-Турецких отношениях, которые являются ключевыми поставщиками в обеспечении энергии в Европе, роль Турции как нового и надежного энергетического коридора для Европы после кризиса на Украине и был разработан проект TANAP.

Ключевые слова: Турецкий поток, Энергетический коридор, проект TANAP, Голубой поток, Трансбалканский трубопровод

NEW ACTOR IN EUROPEAN ENERGY POLICY: TURKEY'S PLACE AND ROLE

F.A.AYDINLI

SUMMARY

The article highlights the actors who play a key role in European energy policy, their place and role, and especially Turkey's status as a transit country. Firstly, Turkey's strategic position and importance were analyzed, energy factor in Russia-Turkey relations, considered as key countries in Europe's energy supply, current and prospective projects were investigated.

Keywords: Turkish Stream, Energy Corridor, TANAP Project, Blue Flow, TransBalkan Pipeline